

УДК 343.985

Владислав Негребецький,*канд. юрид. наук,**доцент кафедри криміналістики**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПЕРЕВІРКИ ПОКАЗАНЬ НА МІСЦІ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Стаття присвячена дослідженню сутності й місця перевірки показань на місці в системі слідчих (розшукових) дій, визначенню шляхів удосконалення процедури цієї слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: слідча дія, метод порівняння, перевірка показань на місці, слідчий експеримент.

Постановка проблеми. Пріоритетними завданнями кримінального судочинства є утворення найбільш оптимальної системи слідчих дій, удосконалення порядку їх проведення та підвищення ефективності реалізації. Система слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі постійно розвивається й удосконалюється, що неминуче призводить до появи ефективних засобів збирання або перевірки зібраної доказової інформації. Однією з таких слідчих (розшукових) дій є перевірка показань на місці. Питання щодо її пізнавальної природи й місця в системі слідчих дій традиційно було й залишається дискусійним, і ця дія ще й дотепер не знайшла самостійного нормативного врегулювання в чинному Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України. Але історія її розвитку й практика застосування свідчать про те, що перевірка показань на місці є необхідним елементом системи слідчих (розшукових) дій чинного КПК України.

Метою статті є визначення її сутності й місця перевірки показань на місці в системі слідчих (розшукових) дій, обґрунтування необхідності її регламентації в окремій нормі КПК України.

Виклад основного матеріалу. У процесуальних і криміналістичних наукових джерелах висловлювалися певні сумніви щодо доцільності й обґрунтованості застосування словосполучення «слідчі (розшукові) дії» в чинному КПК України, оскільки слідчі дії та розшукові заходи за своїм змістом, характером, метою й завданнями є різними процесуальними засобами отримання інформації [1, с. 574]. Слідча дія відрізняється від інших процесуальних дій передусім за ознакою пізнавальної спрямованості, тобто є процесуальним засобом отримання доказової інформації в кримінальному провадженні [2, с. 14].

У криміналістичній літературі перевірку показань на місці розглядають як комплексну слідчу дію, що охоплює й поєднує методи пізнання та пізнавальні прийоми інших установлених законом форм одержання доказової інформації, таких як допит, огляд місця події,

пред'явлення до впізнання і слідчий експеримент. Однак уже протягом тривалого часу відбувається дискусія про її роль, місце та значення в системі слідчих дій.

Зокрема, розглядуваній проблемі на рівні дисертаційних досліджень присвятили свої праці А.А. Андреев, Д.Д. Заяць, О.Б. Зозулінський, О.Г. Маслов, Л.О. Соя-Серко, В.М. Стратонов, В.М. Уваров, М.М. Хлинцов, О.В. Ципленкова, І.В. Чаднова. Разом із тим, на нашу думку, існує необхідність подальшого дослідження природи цієї слідчої дії, її інформаційної сутності, структури отримуваної інформації, психології й тактики, удосконалення процесуальної регламентації.

У криміналістичній теорії сутність перевірки показань на місці інтерпретується по-різному. Так, Л.О. Соя-Серко відзначає, що сутність розглядуваної слідчої дії полягає в показі раніше допитаною особою місця й об'єктів, пов'язаних із розслідуваною подією, в описі нею останньої, демонстрації окремих дій, дослідженні фактичної обстановки цього місця, в зіставленні з нею отриманих повідомлень з метою перевірки наявних і встановлення нових фактичних даних [3, с. 12]. Необхідно відзначити, що автор у цьому випадку розкриває не сутність, а зміст цієї слідчої дії.

Є.О. Центров дотримується точки зору, що сутність перевірки показань на місці полягає у виявленні справжньої поінформованості допитаної особи про подію, що відбулася, її матеріальної обстановки й окремих обставин, яке здійснюється показом нею конкретного місця та пов'язаних із розслідуваною подією об'єктів, отриманням під час пояснення додаткових показань, відтворенням за необхідності на зазначеному місці, шляхах підходу до нього й відходу своїх дій і дій інших осіб і зіставленням показань цієї особи з наявною матеріальною обстановкою місця події та іншими наявними доказами [4, с. 37].

Під час перевірки показань на місці дійсно встановлюється, знає чи ні особа, показання якої перевіряються, розташування місця події, матеріальну обстановку й пов'язані з нею обставини події. Разом із тим про таку «винну по-

інформованість» свідчить збіг описаних у показаннях ознак обстановки з тими, що мають місце в дійсності. Тому спочатку встановлюється саме відповідність отриманих показань справжній картині місця події за допомогою їх зіставлення з останньою. Про поінформованість же допустимо вести мову лише тоді, коли не існує жодної можливості одержання допитаною особою інформації про обстановку з інших джерел, крім особистого перебування на місці (наприклад, зі слів інших очевидців події). А такий висновок можна зробити лише за наявності всіх зібраних у справі доказів і аж ніяк не на підставі результатів однієї тільки перевірки показань на місці.

У деяких літературних джерелах стосовно сутності перевірки показань на місці акцентується увага на спрямованості цієї слідчої дії на отримання нових доказів. Так, В.М. Герасимов відзначає, що така перевірка проводиться з метою одержання доказів і полягає в показі раніше допитаною особою певного місця, пов'язаного з розслідуваною подією злочину, його особливостей та об'єктів, що знаходяться на ньому, а також в одержанні додаткових показань щодо цієї події з демонстрацією в необхідних випадках своїх дій або дій інших осіб [5, с. 426].

І.В. Чаднова вважає, що сутність розглядуваної слідчої дії полягає в отриманні від особи показань про розслідувану злочинну подію на місці, де вона відбувалася, або місці, що стосується цієї події, з одночасним частковим її моделюванням з метою як зіставлення таких показань з обстановкою й умовами місця події та іншими наявними в розпорядженні слідчого матеріалами у справі, так і виявлення нової фактичної інформації, що має значення для розкриття й розслідування злочину [6, с. 14]. Але таке розуміння сутності розглядуваної слідчої дії не відбиває її спрямованості на перевірку раніше отриманих показань. Унаслідок цього немає й розмежування між перевіркою показань на місці та допитом. Ця слідча дія призначена для перевірки вже зібраних доказів. Вона здійснюється за умови, що особа, показання якої перевіряються, раніше вже була допитана щодо досліджуваних обставин. Автор іменує таку слідчу дію «перевірка й уточнення показань на місці». Із цим повною мірою погодитися не можна, оскільки уточнення показань не має самостійного значення, а є елементом перевірки. Необхідно йменувати її перевіркою показань на місці.

Аналіз багатьох теоретичних джерел і слідчої практики дав змогу вирізнити ознаки перевірки показань на місці, що відбивають її сутність і надають можливість провести розмежування з іншими слідчими діями. Отже, ознаками перевірки показань на місці є такі:

- яскраво виражений перевірений характер (слідча дія призначається для перевірки фактичних даних, що містяться в показаннях обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка про пов'язані з певним місцем обставини злочину);

- існування безпосереднього зв'язку між перевіркою показань на місці й допитом, що їй передує (ця слідча дія не може бути проведена

без попереднього допиту, на якому отримується інформація, яка потребує перевірки);

- добровільний характер участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії;

- безпосередність прибуття із цією особою на місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях;

- притаманність власного методу дослідження інформації з метою її перевірки, який дає змогу виявляти й відображати дані, недостатні будь-якому іншому способу одержання доказів, – зіставлення показань із матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються.

Сукупність зазначених суттєвих ознак дає можливість сформулювати визначення поняття: *перевірка показань на місці* – це самостійна слідча дія, яка являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту (та/або ідеальних слідів пам'яті), з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації й пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також установлення нових фактичних даних.

Отже, слідча дія має яскраво виражений перевірений характер. Предметом перевірки є фактичні дані, що містяться в показаннях підозрюваного, потерпілого або свідка, про пов'язані з певним місцем обставини злочину. Показання можуть перевірятися проведенням цієї слідчої дії тільки в тому випадку, якщо відомості, що містяться в них, можуть бути зіставлені з реальною обстановкою на місці, про яке повідомила допитана особа, інакше така перевірка не дасть додаткової інформації про обставини, що перевіряються.

Ознакою перевірки показань на місці є добровільність участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії. Не можна погодитися з позицією тих авторів, які переконують, що під час проведення такої перевірки отримання згоди допитаної особи, зокрема свідка чи потерпілого, на участь у цій слідчій дії не є обов'язковим [7, с. 64–65]. Але ж участь цієї особи має досить активний характер, що визначається специфікою методів перевірки фактичних даних, застосовуваних у перебігу цієї слідчої дії. Хоча керує процесом її проведення слідчий, особа, показання якої перевіряються, своєю поведінкою, поясненнями й діями значною мірою визначає розвиток цієї слідчої дії. Відповідно до вказівок цієї особи здійснюється пересування до місця події, по прибутті слідчий звертає увагу передусім на ті об'єкти й ознаки, на які вона вказує. Необхідно, щоб особа, показання якої перевіряються, самостійно показувала обстановку й об'єкти, пов'язані з досліджуваними обставинами, бо інакше така перевірка втрачає будь-який сенс. Тому згоду особи, показання якої необхідно перевірити, на участь у цій слідчій дії варто розглядати як підставу, необхідну для прийняття слідчим рішення про проведення перевірки показань на місці.

Перевірка показань на місці передбачає використання специфічного методу отримання інформації, що допомагає виявляти й установлювати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння. Останній же є основою для перевірки слідчих дій.

У низці наукових криміналістичних джерел зіставлення під час перевірки показань на місці розуміється занадто спрощено: не можна його зводити до простого порівняння усних повідомлень особи, показання якої перевіряються, з фактичною обстановкою місця злочинної події [8, с. 135–139]. Метод зіставлення полягає в одночасному співвідносному дослідженні й оцінюванні властивостей або ознак, загальних для двох чи більше об'єктів [9, с. 194]. Зіставлення, співвіднесення різних інформаційних систем дає змогу виокремити нову інформацію, якої в ізольованому вигляді в природі не існує [10, с. 67]. У процесуальній літературі відзначається, що ця слідча дія спеціально провадиться для зіставлення фактичних даних – показань підозрюваного, які він дав на допиті, з фактичною обстановкою, показаннями й діями цієї особи на місці, а також результатами огляду місця події та допиту свідків і потерпілого [11, с. 74–75]. Зіставлення інформації із зазначених джерел є специфічною ознакою перевірки показань на місці. За його відсутності слідча дія перетворюється на звичайний допит або огляд місця події.

Процес зіставлення складається з трьох взаємозалежних елементів – розповіді, показу й огляду. Особа, показання якої перевіряються, розповідає про події, які відбулись на цьому місці, й обставини, тісно з ними пов'язані. У порядку уточнення їй можуть бути поставлені запитання слідчим і з його дозволу – іншими учасниками слідчої дії. Однак зміст поставлених запитань не повинен виходити за межі обставин, дослідження яких пов'язано з місцем події [12, с. 13]. Розповідь особи на місці події супроводжується демонстрацією окремих дій і поз, які не мають дослідного характеру, а також показом окремих об'єктів, орієнтирів, що входять до загального комплексу цієї обстановки. Розповідь, що не супроводжується такою демонстрацією, відтворенням минулих дій, перетворюється на звичайний допит і втрачає будь-які ознаки розглядуваної слідчої дії.

Окрім науковці відзначають, що неодмінною умовою ефективності й вірогідності результатів зіставлення є дослідження та фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються, інакше воно позбавляється всякого сенсу [12, с. 14]. Із таким твердженням погодитися неможливо, оскільки розглянутий елемент не є факультативним. На нашу думку, вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення. У цьому й полягає взаємозалежність елементів зіставлен-

ня показань із фактичною обстановкою, коли розповідь, показ і огляд самі по собі втрачають значення самостійної слідчої дії й у своїй сукупності утворюють самостійну слідчу дію. Таке поєднання елементів не є механічним; елементи інших слідчих дій виступають під час перевірки показань на місці в перетвореному вигляді, вони органічно пов'язані між собою [7, с. 19].

Чинним кримінально-процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 р. ця слідча дія не передбачена як окрема слідча (розшукова) дія. Аналіз норми ст. 240 КПК України, що передбачає слідчий експеримент, не дає чіткої відповіді щодо можливості проведення перевірки показань на місці в межах передбаченої цією нормою процедури слідчої (розшукової) дії. Тому питання залишається дискусійним, що не сприяє реалізації цієї слідчої дії на практиці. Уважаємо, що проводити перевірку показань на місці в межах ст. 240 КПК України допустимо. Слідчому необхідно взяти до уваги, що особа, показання якої перевіряються, та інші учасники не є професіоналами-юристами, тому потребують точної регламентації своїх дій і детального роз'яснення прав і можливостей [13, с. 27].

Висновки

Дотепер перевірка показань на місці не одержала самостійної регламентації в чинному КПК України. Пропонуємо проект цієї статті:

«Перевірка показань на місці»

1. З метою перевірки показань свідка, потерпілого, підозрюваного про обставини вчиненого злочину слідчий має право прибути на зазначене цією особою місце й зіставити інформацію, отриману під час його допиту, з матеріальною обстановкою місця події за допомогою пояснень особи, показання якої перевіряються, демонстрації нею обстановки й окремих дій. Для участі в слідчій дії може бути залучений спеціаліст. Участь особи, показання якої перевіряються, у проведенні слідчої дії є добровільною.

2. Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчим можуть бути поставлені запитання особі, показання якої перевіряються. При цьому забороняється постановка навідних запитань і виконання дій навідного характеру.

3. Не допускається одночасна перевірка показань декількох осіб.

4. Демонстрація окремих дій не може принижувати гідність осіб, які беруть участь у перевірці показань, або становити небезпеку для їхнього здоров'я.

5. Про хід і результати перевірки показань на місці складається протокол, який підписують учасники слідчої (розшукової) дії. Під час проведення перевірки може застосовуватися фотозйомка, звуко- й відеозапис, можуть бути складені плани та схеми».

Список використаних джерел:

1. Журавель В.А. Деякі проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / В.А. Журавель // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю

НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. – Харків, 2013. – С. 573–576.

2. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С.А. Шейфер. – Самара : Самарский университет, 2004. – 225 с.

3. Соля-Серко Л.А. Проверка показаний на месте : [методическое пособие] / Л.А. Соля-Серко. – М. : Изд-во ВИПИПИРМП Прократуры СССР, 1966. – 91 с.

4. Центров Е.Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие / Е.Е. Центров // Российский следователь. – М. : Юрист, 1999. – № 1. – С. 36–40.

5. Герасимов В.Н. Тактика проверки показаний на месте / В.Н. Герасимов // Криминалистика : [учебник] / отв. ред. Н.П. Яблоков. – М. : БЕК, 1996. – 708 с.

6. Чаднова И.В. Проверка и уточнение показаний на месте : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / И.В. Чаднова ; Томский гос. университет. – Томск, 2003. – 24 с.

7. Хлынцов М.Н. Проверка показаний на месте / М.Н. Хлынцов. – Саратов : Изд-во Саратовского юрид. ин-та, 1971. – 119 с.

8. Фуфыгин Б.В. Процессуальные формы проверки показаний на месте / Б.В. Фуфыгин // Советское государство и право. – 1978. – № 5. – С. 135–139.

9. Белкин Р.С. Собираание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы / Р.С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 293 с.

10. Шейфер С.А. Познавательное значение следственных действий и их система / С.А. Шейфер // Вопр. борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1972. – Вып. 15. – С. 54–70.

11. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания : [учебное пособие] / И.М. Лузгин. – М. : НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1969. – 177 с.

12. Зозулинский А.Б. Правовые основы и криминалистические методы исследования места события с целью проверки показаний : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А.Б. Зозулинский ; Харьковский юрид. ин-т. – Х., 1969. – 20 с.

13. Белкин А.Р. Особенности производства следственного эксперимента, проверки показаний на месте и опознания в ходе предварительного следствия / А.Р. Белкин // Криминалист первопечатный: междунар. науч.-практ. юрид. журн. / Нац. юрид. ун-т им. Ярослава Мудрого. – Х. : Апостиль, 2010. – № 1. – С. 27–24.

Статья посвящена исследованию сущности и места проверки показаний на месте в системе следственных (розыскных) действий, определению путей усовершенствования процедуры этого следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: следственное действие, метод сравнения, проверка показаний на месте, следственный эксперимент.

The article is devoted to the research of the essence and place of verifying testimony at the crime scene in a system of investigatory (search) actions, to determination of the ways of improvement of the procedure of this investigatory (search) action.

Key words: investigatory action, comparison method, verifying testimony at the crime scene, investigatory experiment.

